

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Анотація

Досліджено взаємозв'язок між процесами регіоналізації та демократизацією політичних систем. Проаналізовано теоретичні підходи та досвід посткомуністичних країн. Оцінено демократичний потенціал децентралізаційної реформи в Україні в умовах євроінтеграційного курсу та воєнного конфлікту.

Ключові слова: регіоналізація, демократизація, децентралізація, місцеве самоврядування, демократичний перехід, євроінтеграція, Україна.

Abstract

The article examines the relationship between regionalization and democratization of political systems. Theoretical approaches and the experience of post-communist countries are analyzed. The democratic potential of decentralization reform in Ukraine in the context of European integration and armed conflict is assessed.

Keywords: regionalization, democratization, decentralization, local self-government, democratic transition, European integration, Ukraine.

Вступ

Питання про те, яким чином організація регіонального управління впливає на якість демократії, є одним із ключових у сучасній порівняльній політології. Теоретичний зв'язок між регіоналізацією та демократизацією не є однозначним: децентралізація влади може як сприяти демократичному розвитку, так і консервувати регіональні авторитарні практики, залежно від інституційного контексту та характеру реформ. Тим не менш досвід посткомуністичних держав Центральної та Східної Європи переконливо засвідчує, що успішна демократична консолідація, як правило, супроводжується глибокими змінами у системі регіонального управління [1].

Для України, яка від початку 1990-х років відтворювала успадковану радянську модель надмірної централізації, реформа регіональної організації влади стала невід'ємною складовою демократичного транзиту. Складність і суперечливість цього процесу — від олігархічного регіоналізму першого десятиліття незалежності до реформ децентралізації після 2014 року і нових викликів воєнного часу — роблять його особливо актуальним об'єктом наукового аналізу.

Мета дослідження — визначити теоретичні засади взаємозв'язку регіоналізації та демократизації і на цій основі оцінити демократичний потенціал регіональних реформ в Україні.

Основна частина

Поняття регіоналізації охоплює широкий спектр процесів — від адміністративно-технічного перерозподілу повноважень між рівнями управління до глибокої трансформації відносин між центром і периферією, що супроводжується набуттям регіонами реальної політичної суб'єктності. У контексті демократизації принципово важливим є саме другий вимір: регіоналізація як демократизуючий чинник передбачає не просто делегування функцій донизу, а формування повноцінного субнаціонального рівня урядування з виборною владою, власними ресурсами і реальною підзвітністю перед громадянами [2]. Без цього регіоналізація залишається суто технічним заходом, що не торкається демократичної якості управління.

Теоретична традиція дослідження регіоналізму виокремлює два принципово різних вектори цього процесу. «Висхідний» регіоналізм є продуктом самоорганізації регіональних спільнот і еліт, що

прагнуть розширення автономії та самовираження власної ідентичності. «Низхідний» регіоналізм, навпаки, є проєктом центральної держави, яка свідомо перерозподіляє повноваження на субнаціональний рівень з метою підвищення ефективності управління, зниження регіональної нерівності та зміцнення національної єдності [3]. Важливо, що обидва вектори можуть однаково слугувати демократизації — за умови, що результатом стає не лише інституційна децентралізація, а й реальне розширення простору для участі громадян у прийнятті публічних рішень.

Значний аналітичний ресурс для осмислення цих процесів дає порівняльний досвід посткомуністичних демократичних переходів. Успішна консолідація демократії потребує одночасного реформування як центральних, так і субнаціональних інститутів: демократія, що функціонує лише на загальнонаціональному рівні, залишається вразливою, якщо на місцевому рівні відтворюються авторитарні практики [1]. Це спостереження є особливо цінним для розуміння українського випадку, де олігархічний регіоналізм тривалий час підривав демократичний потенціал децентралізації.

Польща, Чехія та країни Балтії здійснили реформи регіонального управління у тісному зв'язку з євроінтеграційним процесом, що створило одночасно інституційні стимули і зовнішні механізми контролю за якістю реформ [4]. Критерії членства в ЄС, зокрема вимоги щодо регіональної політики та принципу субсидіарності, фактично задали стандарти регіонального урядування, яким мали відповідати країни-кандидати. Саме в цьому вимірі євроінтеграційний вектор виявився потужним каталізатором демократичного потенціалу регіоналізації — що має безпосереднє значення і для сучасної України зі статусом кандидата в члени ЄС.

Пострадянська траєкторія України суттєво відрізнялася від центральноєвропейської. Перше десятиліття незалежності позначене деінституціоналізацією, за якої формальні інститути регіонального управління слугували не демократизації, а відтворенню кланових мереж і встановленню олігархічного контролю над територіями [5]. Регіональні еліти здобували автономію не через розбудову демократичних інститутів самоврядування, а через неформальні домовленості з центром і контроль над економічними ресурсами. Це породило специфічну форму «децентралізації без демократизації», яка підривала як державну єдність, так і демократичні перспективи країни.

Революція Гідності і реформа децентралізації 2015–2020 років означали принциповий розрив із цією логікою. Об'єднання територіальних громад, передача їм реальних фінансових ресурсів і управлінських повноважень, реформа міжбюджетних відносин заклали якісно нові інституційні основи для розвитку місцевого самоврядування. Принципово важливо, що реформа змінила не лише формальний розподіл повноважень, а й реальну управлінську практику: оцінки лідерів об'єднаних громад засвідчили якісну трансформацію їхнього управлінського потенціалу та характеру відносин з центральною владою — від патронажної залежності до партнерства [6].

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 році породило нову суперечність між логікою децентралізації та потребами воєнної централізації. Введення воєнного стану, концентрація ресурсів і управлінських рішень на центральному рівні — все це об'єктивно звужує простір для субнаціональної самостійності. Проте навіть в умовах війни реформа продемонструвала свій демократичний потенціал: дієздатні громади виявилися значно ефективнішими у вирішенні гуманітарних криз, організації підтримки переміщених осіб і мобілізації волонтерського ресурсу, ніж централізовані структури. Це свідчить про те, що децентралізація не суперечить, а доповнює обороноздатність держави — за умови, що вона супроводжується розвитком реальної громадянської активності.

Висновки

Регіоналізація є дієвим чинником демократизації за умови, що вона виходить за межі суто адміністративного перерозподілу функцій і формує повноцінний субнаціональний рівень урядування з реальною підзвітністю та участю громадян. Порівняльний досвід посткомуністичних держав і українська практика після 2014 року підтверджують: глибина демократичного потенціалу регіоналізації прямо залежить від того, чи перетворюються регіональні інститути на справжні арени громадянської участі. Децентралізаційна реформа в Україні стала одним із ключових здобутків демократичного транзиту, попри виклики олігархічного регіоналізму та воєнного часу. Її збереження і поглиблення — необхідна умова демократичної консолідації в повоєнний період і невід'ємна складова євроінтеграційного курсу країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Linz J. J., Stepan A. C. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1996. 504 p.
2. Keating M. Is There a Regional Level of Government in Europe? Regions in Europe / Ed. by P. le Gales and C. Lequesne. London : Routledge, 1998. P. 11-29.
3. Topalova E. Kh. Osoblyvosti vitchyznianoi ta yevropeiskykh modelei rehionalizatsii. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii. 2011. № 1 (4). S. 107-115.
4. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (Eds.). The Europeanization of Central and Eastern Europe. Cornell University Press, 2006.
5. Головаха Є., Паніна Н. Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2016. № 4. С. 5-22.
6. Дейнеко О., Білокопитов Д., Філіппова О. Реформа децентралізації в оцінках лідерів об'єднаних територіальних громад: нові виміри соціальної суб'єктності. *Український соціологічний журнал*. 2019. Вип. 21. С. 16-24.

Ковтун Сергій Олександрович — аспірант кафедри політичних наук, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, e-mail: s.o.kovtun@udu.edu.ua

Serhii Kovtun — Postgraduate Student, Department of Political Sciences, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, e-mail: s.o.kovtun@udu.edu.ua